

ΑΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: Προκλήσεις και Νέοι Ορίζοντες*.

Άσπα Γοσποδίνη

Αρχιτέκτων ΑΠΘ, MSc, PhD, University College London,
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια *Πολοδομίας & Αστικού Σχεδιασμού*.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν κείμενο αποτελεί 'κείμενο θέσεων' (*'position paper'*) για τον Αστικό Σχεδιασμό. Στηρίζεται σε προγενέστερες έρευνες και δημοσιεύσεις της συγγραφέως κατά την τελευταία δεκαετία, παρουσιάζοντας συνοπτικά τα βασικά συμπεράσματά τους. Το κείμενο ορίζει το γνωστικό πεδίο του Αστικού Σχεδιασμού και προσδιορίζει τις νέες προκλήσεις και τις προοπτικές του στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και του ανταγωνισμού των πόλεων, των νέων τεχνολογιών και της κοινωνίας της πληροφορίας, της πολυ-πολιτισμικότητας και των μεταμοντέρνων κοινωνικών σχηματισμών, του βιώσιμου σχεδιασμού των πολεων και της πράσινης ανάπτυξης.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Αστικός Σχεδιασμός έχει ως αντικείμενο τη φυσική μορφή του αστικού χώρου στις κλίμακες μιας αστικής περιοχής ή μιας πόλης. Είναι το κράμα τέχνης/επιστήμης που υπηρετεί τη μορφοποίηση της πόλης και του δημόσιου υπαίθριου χώρου της στοχεύοντας στην παραγωγή δημοφιλούς και βιώσιμου χώρου. Ως εκ τούτου, ο Αστικός Σχεδιασμός μέσα από τις διαδικασίες της σύνθεσης του χώρου, οφείλει να συνεκτιμήσει και να συγκαιράσει πολλές χωρικές συνιστώσες της δημιουργίας του 'τόπου' (*'place making'*), όπως η αρχιτεκτονική των κτηρίων και του τοπίου, οι χρήσεις και οι λειτουργίες του χώρου, η οικονομική βιωσιμότητα των δραστηριοτήτων, η ισοδιαχείριση της τοπικής κοινωνίας, η περιβαλλοντική προστασία και η βιώσιμη ανάπτυξη (Parfect and Power 1997, Loukaitou-Sideris and Banerjee 1998, Cuthbert 2003, Lang 2005, Carmona 2003, Carmona and Tiesdell 2007).

Ο σχεδιασμός και η εξέλιξη των πόλεων για τουλάχιστον τρεις χιλιετηρίδες δείχνουν εναλλαγή στις κυρίαρχες σχολές σκέψης, τις θεωρητικές προσεγγίσεις και τις μεθοδολογίες (βλ. Rykwert 1976, Mumford 1984, Morris 1994, Benevolo 1997). Ωστόσο, το τέλος του 20^{ου} αιώνα σηματοδότησε μια κρίσιμη καμπή *στη σημασία, το ρόλο και την πολυπλοκότητα* του Αστικού Σχεδιασμού. Αυτή σχετίζεται με τις μεγάλες αλλαγές και εξελίξεις στην οικονομία, την κοινωνία και το χώρο:

---

* Οι ιδέες και τα επιχειρήματα του παρόντος κειμένου έχουν αναπτυχθεί με πολύ συνοπτικότερο τρόπο, και χωρίς εικονογράφηση και βιβλιογραφία στο αγγλικό κείμενο της συγγραφέως που αποδίδει το λήμμα 'Urban Design' στο *Encyclopedia of Urban Studies*. Βλ. Gospodini A. (2009), 'Urban Design' in R. Hutchison (ed), *Encyclopedia of Urban Studies*, Sage Publications [forthcoming].

- Η οικονομική διεθνοποίηση, η κινητικότητα κεφαλαίων και επενδύσεων, ο εντεινόμενος ανταγωνισμός των πόλεων, και η δημιουργία νέων αστικών δικτύων και *νέων ευέλικτων ιεραρχιών πόλεων*,
- Η ανάπτυξη *νέων μεταβιομηχανικών οικονομιών* με τις οικονομίες πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου να βρίσκονται στην κορυφή,
- Η ανάπτυξη *νέων τεχνολογιών πληροφορικής, επικοινωνιών και μεταφορών*, και η δημιουργία των κοινωνιών της πληροφορίας, της υψηλής κινητικότητας των ατόμων, και του φαινομένου της *‘συμπίεσης του χωρο-χρόνου’*,
- Η εντατικοποίηση των οικονομικών μεταναστεύσεων προς τις οικονομικά αναπτυγμένες περιοχές της Ευρώπης και της Αμερικής, και η δημιουργία *πολυεθνικών κοινωνιών*,
- Η αποδοχή του δικαιώματος της *‘διαφορετικότητας’* και της *‘εξατομίκευσης των επιλογών’* του ατόμου στις μεταμοντέρνες κοινωνίες, και η ανάδυση των *πολυ-πολιτισμικών κοινωνιών*,
- Η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, η αυξανόμενη περιβαλλοντική ευαισθησία και ηθική των σύγχρονων κοινωνιών και η νέα αναγκαιότητα προσανατολισμού προς *τη βιώσιμη και την πράσινη ανάπτυξη των πόλεων*.

2. **ΜΕΤΑΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ, ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: Η αυξανόμενη δύναμη και ο ρόλος του Αστικού Σχεδιασμού.**

Οι επιπτώσεις των παραπάνω αλλαγών και εξελίξεων στο πεδίο του αστικού σχεδιασμού είναι σημαντικές: Υπό τη συνθήκη της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, αλλά και της ανάπτυξης του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, οι παραδοσιακοί παράγοντες που καθόριζαν την επιλογή πόλης εγκατάστασης των επιχειρήσεων, όπως η γεωγραφική θέση και οι μεταφορικές δυνατότητες, δεν είναι πλέον καθοριστικοί. Η ευκολία μετακίνησης κεφαλαίων και επιχειρήσεων από τόπο σε τόπο διεθνώς έχει μετατρέψει όλες τις πόλεις¹ σε ανταγωνιστικές οντότητες που μάχονται η μία την άλλη από θέση αδυναμίας για την προσέλκυση κεφαλαίων και επιχειρήσεων (Amin and Thrift 1995, Short and Kim 1999). Στο πλαίσιο του εντεινόμενου ανταγωνισμού (βλ. Brothie et al 1995, Duffy 1995, Jensen-Butler et al. 1997), οι πόλεις προχωρούν σε εκσυγχρονισμό του οικονομικής ελκτικότητάς τους

¹ με εξαίρεση ίσως τις παγκοσμιουπόλεις (*‘global cities’*) που έχουν μεγάλη ελκτικότητα βλ. Sassen 2000 και 2001.

(π.χ. φορολογικές μειώσεις και παροχές) και σε βελτιώσεις της ποιότητας του αστικού χώρου (Shaw, 2001, Boyle and Rogerson, 2001). Το τελευταίο επιχειρείται κυρίως με *α) τη δημιουργία νέων δομών πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου, και β) την αναβάθμιση της εικόνας και της ταυτότητας του τόπου μέσω αναπλάσεων των ιστορικών κέντρων αλλά και μέσω καινοτόμου σχεδιασμού του χώρου* (βλ. Beriatos and Gospodini 2004, Μπεριάτος και Γοσποδίνη 2006).

Ο ανταγωνισμός των πόλεων και η αναγκαιότητα βελτίωσης της ποιότητας του αστικού χώρου έχουν οδηγήσει, πρώτον, σε μια ταχεία αλλαγή και εξέλιξη των αστικών πολιτικών και της αστικής διακυβέρνησης από τα παραδοσιακά διοικητικά σχήματα σε νέα *‘επιχειρηματικά’ πρότυπα διοίκησης* (Harvey 1989, Cox 1993 and 1995) καθώς και σε νέα ριζοσπαστικά μοντέλα αστικής διακυβέρνησης επικεντρωμένα στην ανάπτυξη μέσω των προσφερόμενων *‘χωρικών απολαύσεων’* (*‘amenity urban growth’*, βλ. Clark and Rempel 1997, Clark and Hoffmann-Martinot 1998, Clark et al. 2002, Florida 2002, 2004 and 2005). Και δεύτερον, ο αστικός σχεδιασμός εμφανίζεται να αναλαμβάνει για όλες τις κατηγορίες και ομάδες πόλεων έναν νέο σημαντικό ρόλο ως *‘εργαλείο’* οικονομικής ανάπτυξης. Μια σημαντική σχέση μεταξύ του σχεδιασμού και της οικονομίας του αστικού χώρου που διατηρήθηκε για αιώνες αντιστρέφεται στην εποχή μας. Ενώ στην μακροχρόνια ιστορία των πόλεων, η υψηλή ποιότητα του χώρου καθώς και οι σχεδιαστικές καινοτομίες ήταν πάντα απόρροια της οικονομικής άνθισης των πόλεων και των περιοχών σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο, στην νέα εποχή η σχεδιαστική καινοτομία και η ποιότητα του αστικού χώρου επιστρατεύονται συνειδητά ως καταλύτες και μέσον οικονομικής ανάπτυξης των πόλεων (Γοσποδίνη 2000 και Gospodini 2002).

Ο νέος ρόλος του αστικού σχεδιασμού ως μέσον οικονομικής ανάπτυξης έχει συνδυαστεί από τη δεκαετία του '90 και μετά, με τις προσπάθειες των πόλεων να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των νέων μεταβιομηχανικών οικονομικών δραστηριοτήτων (βλ. McNeil and While 2001), όπως επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, υψηλού επιπέδου χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, δημιουργικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τις καλές τέχνες, το σχεδιασμό, και τον πολιτισμό. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάπλαση (*urban renewal*) και η αναδόμηση (*urban redevelopment*) υποβαθμισμένων κεντρικών αστικών περιοχών συχνά στοχεύουν στη δημιουργία νέων *επικέντρων* για την ενθάρρυνση της *χωρικής συγκέντρωσης (clustering)* μεταβιομηχανικών οικονομικών δραστηριοτήτων (Hutton 2004, Gospodini 2006 and 2009, Γοσποδίνη 2006 και 2008). Υπό το πρίσμα του ανταγωνισμού και του marketing πόλεων, τα νέα επίκεντρα των μεταβιομηχανικών

οικονομικών δραστηριοτήτων, προγραμματίζονται και σχεδιάζονται χωρικά, ώστε (α) να λειτουργούν ως νέα *τοπόσημα* που σηματοδοτούν (hard-branding) το δομημένο περιβάλλον της πόλης (βλ. Gospodini 2002, Evans 2003), (β) να συντάσσουν *αστικά τοπία αίγλης, εξουσίας και οικονομικής άνθισης* αντιπροσωπεύοντας την ανταγωνιστική αιχμή της πόλης.

Ο σχεδιασμός των νέων επικέντρων των πόλεων έχει συμβάλει στην ανάπτυξη νέων *αστικών τοπίων* που κυριαρχούνται από δύο αντιθετικά άκρα: α) την *αρχιτεκτονική κληρονομιά* με τοπικές αναφορές και β) τον *καινοτόμο σχεδιασμό του χώρου* με διεθνείς αναφορές. Με αυτή την έννοια, το κυρίαρχο τοπίο της μεταβιομηχανικής πόλης του 21^{ου} αιώνα μπορεί να χαρακτηριστεί ως *πολυπυρηνικό και 'διεθνο-τοπικοποιημένο' ('glocalised')* βλ. (Beriatos and Gospodini 2004, Gospodini 2006, Μπεριάτος και Γοσποδίνη 2006).

Τα νέα επίκεντρα διαφοροποιούνται ως προς α) το είδος των μεταβιομηχανικών δραστηριοτήτων που συγκεντρώνονται σε αυτά, β) τις συμπληρωματικές χρήσεις γης και λειτουργίες γ) τον τρόπο ανάπτυξης, δ) την αρχιτεκτονική και αστική μορφολογία, και μπορούν να ταξινομηθούν σε κατηγορίες (βλ. Hutton 2004, Gospodini 2006, Γοσποδίνη 2006):

(1) Τα *'επιχειρηματικά επίκεντρα'* δημιουργούνται σε κεντρικές αστικές περιοχές μετά από αναδόμηση (urban redevelopment) και αντιστοιχούν σε χωρικές συγκεντρώσεις επιχειρήσεων ενδιάμεσων χρηματο-οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου και εταιρειών υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας. Διακρίνονται από καινοτόμο χωρική μορφολογία (π.χ. Potsdamer Platz στο Βερολίνο, One North στη Σιγκαπούρη, 'Citylife' στο Μιλάνο, κ.α.) (βλ. Σχ.1, 2, 3, 4).

Σχ. 1. Βερολίνο. Το νέο επιχειρηματικό επίκεντρο Potsdamer Platz.
http://www.3d-stadtmodell-berlin.de/imperia/md/images/3d/luftbild_potspla.jpg

Σχ. 2 και 3. Σιγκαπούρη. Το νέο επιχειρηματικό επίκεντρο στην περιοχή One North.

Σχ. 2: 'Fusionopolis', συγκρότημα κτηρίων του αρχιτέκτονα Kisho Kurokawa
 [πηγή φωτο: http://www.worldarchitecturenews.com/index.php?fuseaction=wanappln.projectview&upload_id=1874]

Σχ. 3: Πολιτιστικό κέντρο στην περιοχή One North, σχεδιασμένο από τη πολυεθνική εταιρεία αρχιτεκτονικού σχεδιασμού Aedas.
 [πηγή φωτο: <http://www.designboom.com/weblog/cat/9/view/5694/singapore-civic-cultural-centre-by-aedas.html>]

Σχ. 4.Μιλάνο. Το νέο επιχειρηματικό επίκεντρο *CityLife*.
[πηγή φωτο: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?p=28596080>]

(2) Τα 'επίκεντρα υψηλού πολιτισμού' αντιστοιχούν σε χωρικές συγκεντρώσεις πολιτιστικών δραστηριοτήτων (π.χ μουσεία, θέατρα, όπερες, αίθουσες συναυλιών, συνεδριακά κέντρα) ενώ οι συμπληρωματικές λειτουργίες περιλαμβάνουν βιβλιοπωλεία, καφετέριες και εστιατόρια (βλ. Mommas 2004). Είναι συνήθως προϊόντα εν μέρει αστικής ανάπλασης ιστορικών πυρήνων (urban renewal) και εν μέρει αστικής αναδόμησης με νέες κατασκευές. Η χωρική μορφολογία είναι μικτή ενσωματώνοντας την αρχιτεκτονική κληρονομιά με τον καινοτόμο σχεδιασμό του χώρου (βλ. ως παραδείγματα, τη Συνοικία Μουσείων στη Βιέννη, τη Συνοικία Μουσείων στο Ρότερνταμ, τη Συνοικία Μουσείων στη Χάγη, την Πόλη των Τεχνών και των Επιστημών στη Βαλένθια). (Σχ.5)

Σχ. 5. Βαλένθια. Η Πόλη των Τεχνών και των Επιστημών.

[πηγή φωτο: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ciutat_de_les_Arts_i_les_Ci%C3%A8ncies.jpg]

(3) Τα 'επίκεντρα δημοφιλούς ψυχαγωγίας' αποτελούν τα πιο 'ζωντανά' τμήματα των ιστορικών κέντρων και αντιστοιχούν σε χωρικές συγκεντρώσεις οικονομικών δραστηριοτήτων αναψυχής (π.χ. clubs ζωντανής μουσικής, καφετέριες, μπαρ και εστιατόρια διεθνούς ή εθνικά εξειδικευμένης κουζίνας). Οι συμπληρωματικές δραστηριότητες περιλαμβάνουν καταστήματα με αντίκες, γραφεία design, ethnic καταστήματα ρούχων, δισκοπωλεία, βιβλιοπωλεία και μικρά avant-garde θέατρα. Οι νέοι χώροι προκύπτουν από αστική ανάπτυξη ιστορικών πυρήνων (urban renewal) και κατά συνέπεια, η χωρική μορφολογία αυτών των επικέντρων έχει αναφορές στην τοπική αρχιτεκτονική κληρονομιά (βλ. ως παραδείγματα, το Temple Bar στο Δουβλίνο (Σχ.6), το Bagladdcity στην περιοχή Brick Lane του Λονδίνου, το Westergas-fabriek στο Άμστερνταμ, το Witte de Withstraat στο Ρότερνταμ (Σχ.7), η Πλάκα και το Ψυρρή στην Αθήνα, τα Λαδάδικα στη Θεσσαλονίκη).

Σχ.6. Δουβλίνο, ιστορικό κέντρο. Το επίκεντρο δημοφιλούς ψυχαγωγίας Temple Bar.

[
πηγή φωτο:
http://www.tuttoirlanda.com/wp-content/gallery/dublin-city/temple_bar.jpg]

Σχ.7 Ρόττερταμ, ιστορικό κέντρο. Το επίκεντρο δημοφιλούς ψυχαγωγίας Witte de Withstraat.

[πηγή φωτο:
<http://www.rotterdam010.nl/220-Laast-01-08-2008/R-Witte-de-With-14-09-2008-01.html>]

(4) Τα 'παραλιακά επίκεντρα πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου' αντιστοιχούν σε χωρικές συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων υψηλού πολιτισμού και δημοφιλούς ψυχαγωγίας (π.χ. μουσεία, συνεδριακά κέντρα, γκαλερί, αίθουσες συναυλιών, θέατρα, θεματικά πάρκα και πάρκα αναψυχής, καφετέριες, bars, εστιατόρια) ενώ οι συμπληρωματικές λειτουργίες περιλαμβάνουν κατοικία και γραφεία. Τα νέα επίκεντρα είναι προϊόντα κυρίως αστικής αναδόμησης με καινοτόμο αστική και αρχιτεκτονική μορφολογία ενώ σε κάποιες περιπτώσεις, μπορεί να προκύψουν εν μέρει και από αστική ανάπτυξη ιστορικών αστικών πυρήνων. Σε αυτή την περίπτωση, υπάρχει μικτή μορφολογία και ο καινοτόμος σχεδιασμός συνδυάζεται με τον διατηρητέο αστικό ιστό και τα αναπλασμένα κτίρια (βλ. ως παραδείγματα, το South Bank του Λονδίνου, την περιοχή Abandoibarra του Μπιλμπάο, το Forum των Πολιτισμών στη Βαρκελώνη, το Port Melbourne στη Μελβούρνη και το West Kowloon στο Χονγκ Κονγκ) (Σχ.8).

Σχ.8. Χονγκ Κονγκ. Το νέο παραλιακό επίκεντρο πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου στο West Kowloon. 2004 Architects: HOK, Cesar Pelli & Associates, Kenzo Tange Associates.

[πηγή φωτο: http://kai.fenming.com/west_kowloon/sky.htm]

(5) Τα 'επίκεντρα εξωαστικών νέων κεντρικότητων' αναπτύσσονται στον περιαστικό χώρο κοντά σε αστικούς αυτοκινητόδρομους και περιφερειακές οδούς. Συντάσσονται από νέα κτιριακά συγκροτήματα, χωροθετημένα διάσπαρτα στον περιαστικό χώρο, που φιλοξενούν θεματικά πάρκα, πάρκα αναψυχής, εμπορικά καταστήματα διεθνών αλυσίδων, πολυ-κινηματογράφους, καφετέριες, μπαρ και εστιατόρια (Foot 2003). Οι συμπληρωματικές δραστηριότητες περιλαμβάνουν συγκροτήματα γραφείων, εκθεσιακά κέντρα, ξενοδοχεία, κέντρα άθλησης και αισθητικής. Ο χώρος είναι προϊόν νέας ανάπτυξης και χαρακτηρίζεται από διεθνοποιημένο συμβατικό σχεδιασμό και χωρική μορφολογία. (βλ. ως παραδείγματα, το Bluewater στο Λονδίνο, τη Disneyland στο Παρίσι, το Efteling στο Ρότερνταμ, το Mediterranean Cosmos στη Θεσσαλονίκη, κ.α.).

Η παραγωγή νέων επικέντρων για τη χωρική συγκέντρωση των μεταβιομηχανικών οικονομιών και η χρήση του καινοτόμου αστικού σχεδιασμού ως εργαλείου οικονομικής ανάπτυξης, αφορούν σε όλες τις κατηγορίες και ομάδες

πόλεων: μητροπόλεις, μεγάλες πόλεις, μικρές πόλεις, πόλεις στον οικονομικό πυρήνα της Ευρώπης, πόλεις στην περιφέρεια της Ευρώπης (βλ. Gospodini 2002 και 2006α και 2006β). Ειδικότερα, στην κατηγορία των μητροπόλεων, αυτές οι πρακτικές στοχεύουν στη διατήρηση και ενίσχυση του μητροπολιτικού χαρακτήρα (βλ. ως παραδείγματα London's Docklands, Berlin's Potsdamer Platz). Στην κατηγορία των μεγάλων πόλεων, αυτές οι πρακτικές επιχειρούν την αναβάθμιση των πόλεων στις ιεραρχίες των παγκόσμιων αστικών δικτύων και στην καθιέρωσή τους ως νέους πόλους μεταβιομηχανικών οικονομιών (βλ. ως παραδείγματα, Βαρκελώνη, Σιάτλ, Χογκ Κογκ, Σιγκαπούρη). Στις μικρές πόλεις της περιφέρειας, τέτοιες πρακτικές μπορούν να αντιμετωπίσουν προβλήματα περιθωριοποίησης, οικονομικής ύφεσης και ανεργίας, αναδιαρθρώνοντας την τοπική οικονομία στην κατεύθυνση των νέων αστικών οικονομιών - και κυρίως στην κατεύθυνση του αστικού τουρισμού και των σχετικών προϊόντων και υπηρεσιών. Η πόλη του Μπιλμπάο στην Ισπανία αποτελεί εξέχον παράδειγμα. Η οικονομία της πόλης, η οποία στηριζόταν στην παραδοσιακή βαριά βιομηχανία, γνώρισε σημαντική ύφεση στη δεκαετία του '80. Η ανάπλαση της παλιάς βιομηχανικής περιοχής Abandoibarra (βλ. Σχ.9) κατά μήκος των όχθων του ποταμού Nervion που διασχίζει την πόλη, και η δημιουργία ενός νέου παραλιακού επικέντρου πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου με εμβληματικά έργα καινοτόμου σχεδιασμού, άλλαξαν την οικονομική πορεία της πόλης. Αντιμετώπισαν την ύφεση και την ανεργία στρέφοντας την τοπική οικονομία προς τον αστικό τουρισμό, την παραγωγή και κατανάλωση προϊόντων πολιτισμού (βλ. Plaza 1999, 2000a, 2000b και 2006).

Ειδικότερα, τα εμβληματικά έργα με τις σχεδιαστικές καινοτομίες τους όπως το νέο Μέγαρο Συνεδρίων και Συναυλιών *Euskalduna* των Federico Soriano and Dolores Palacios, η πεζογέφυρα *Volantin Bridge* του Santiago Calatrava, και κυρίως το *Guggenheim Museum* του Frank O. Gehry, έχουν δημιουργήσει ένα νέο παράδειγμα το οποίο σταδιακά καθιερώνεται διεθνώς. Το νέο παράδειγμα αφορά στη σχέση μεταξύ αστικού σχεδιασμού, αστικής μορφολογίας και αστικού τουρισμού: Ανεξαρτήτως των λειτουργιών που φιλοξενούνται σε ένα χώρο, ο καινοτόμος σχεδιασμός του μπορεί να μετατρέψει την αστική μορφολογία σε τουριστικό αξιοθέατο (βλ. Gospodini 2001)

Σχ. 9. Μπιλμπάο, Ισπανία. Η περιοχή Abandoibarra που αναπτύχθηκε ως επίκεντρο πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου..

[πηγή φωτο: <http://bilbaoenconstruccion.nireblog.com/post/2007/10/19/torre-iberdrola-el-gran-rascacielos-bilbaino-por-fin-en-construccion>]

3. ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ, ΤΗΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑΣ: Τα νέα δεδομένα και η πολυπλοκότητα του Αστικού Σχεδιασμού.

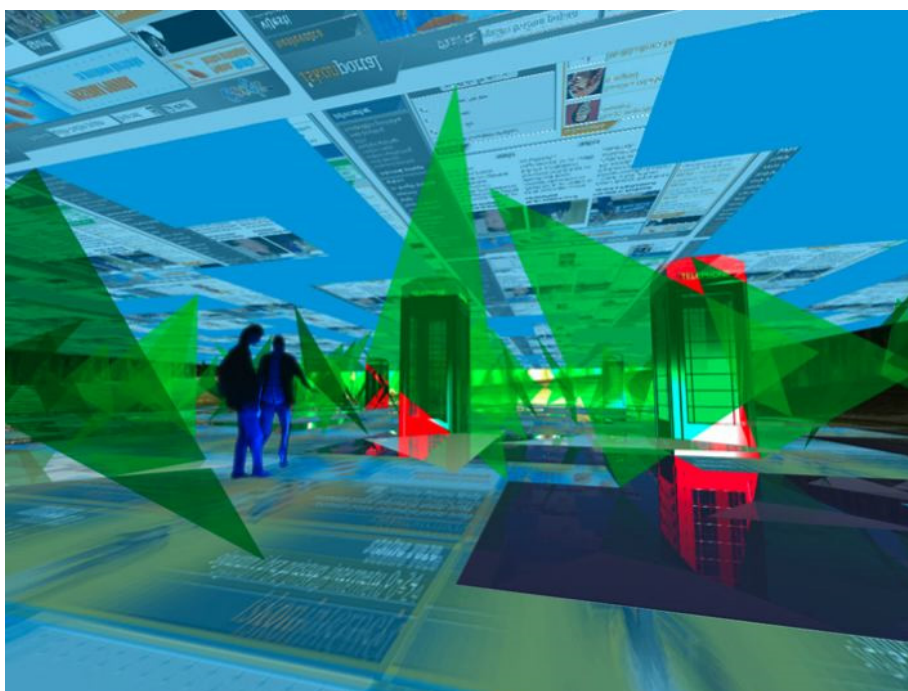
Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, η εξέλιξη των τεχνολογιών στους τομείς της πληροφορικής, των τηλεπικοινωνιών και των μεταφορών έχουν αλλάξει ριζικά τον τρόπο ζωής του ατόμου στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες:

- Η αυξανόμενη χρήση του Η/Υ, του διαδικτύου και των προϊόντων του όπως για παράδειγμα το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, η ηλεκτρονική πρόσβαση σε υπηρεσίες, ειδήσεις, πληροφορίες, δορυφορικές απευθείας συνδέσεις ήχου και εικόνας κλπ., παρέχουν στο άτομο ένα διαρκώς αυξανόμενο όγκο πληροφορίας, δημιουργούν ένα είδος *‘επιτάχυνσης των γεγονότων και της ιστορίας στο χρόνο’*, και γεννούν αυτό που αποκαλείται *‘κοινωνίες της πληροφορίας’* (Castells 1991, 1993, 1998, 2001).
- Η αυξανόμενη χρήση της κινητής τηλεφωνίας, των φορητών Η/Υ και του ασύρματου διαδικτύου σε συνδυασμό με τα νέα μέσα και δίκτυα μεταφορών υψηλής ταχύτητας (π.χ. κλειστοί αυτοκινητόδρομοι σε αστικό, προαστιακό και περιφερειακό επίπεδο, μετρό, προαστιακός σιδηρόδρομος) παρέχουν στο άτομο τη δυνατότητα να κάνει χρήση όλων

των μέσων επικοινωνίας και πληροφορίας ενώ μετακινείται (ταξιδεύει). Δηλ. στη διάρκεια της μετακίνησης, το άτομο μπορεί να έχει σχεδόν όλες τις εξυπηρετήσεις ενός σύγχρονου γραφειακού χώρου. Αυτές οι νέες δυνατότητες διευρύνουν την εφικτή χωρική ζώνη των καθημερινών μετακινήσεων του ατόμου (π.χ. μετακινήσεις από τον τόπο κατοικίας στον τόπο εργασίας, και αντιστρόφως, μετακινήσεις για συναντήσεις συνεργασίας, κ.α.) δημιουργώντας τις *‘κοινωνίες της υψηλής κινητικότητας’*, και κατά συνέπεια, το φαινόμενο της *‘συμπίεσης χωροχρόνου’* που χαρακτηρίζει την *‘εποχή της νέας μοντερνικότητας’* (βλ. Rheingold 1994, Graham and Marvin 1996 and 2001).

Οι παραπάνω εξελίξεις και αλλαγές στην καθημερινότητα του ατόμου, έχουν καθοριστικές χωρικές επιπτώσεις σε όλες τις κλίμακες οργάνωσης και σχεδιασμού του χώρου – από το κτήριο και τη γειτονιά, μέχρι ολόκληρη την πόλη, τη μητροπολιτική περιοχή και την περιφέρεια.

Ειδικότερα, οι νέες δυνατότητες ηλεκτρονικής πρόσβασης του ατόμου σε προϊόντα και υπηρεσίες (π.χ. αγορές αγαθών μέσω διαδικτύου, τραπεζικές συναλλαγές και εφοριακές συναλλαγές μέσω διαδικτύου, διαφήμιση μέσω διαδικτύου, κ.α.), καθώς και η συμμετοχή του ατόμου από *‘απόσταση’* σε βασικές κοινωνικές δραστηριότητες (τηλε-εκπαίδευση, τηλε-εργασία, τηλε-ψυχαγωγία) *αμβλύνουν τα όρια μεταξύ κοινωνικών δραστηριοτήτων* που στο παρελθόν ήταν πολύ σαφώς οριοθετημένες στο χρόνο και στο χώρο. Σήμερα, μπορεί κανείς μέσω του προσωπικού Η/Υ να εναλλάσσει κατά μικρά χρονικά διαστήματα τις δραστηριότητές του. Για παράδειγμα, μπορεί να περνά σε δευτερόλεπτα από τη δραστηριότητα της εργασίας στη δραστηριότητα της τηλε-εκπαίδευσης, ή, από την ενημέρωση στην ψυχαγωγία, και μετά ξανά στην εργασία, στις τραπεζικές συναλλαγές ή στις διαδικτυακές αγορές. Αυτό έχει ως συνέπεια, ότι ο χώρος όπου βρίσκεται ο Η/Υ δεν έχει σαφή λειτουργική ταυτότητα: Είναι χώρος εργασίας, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να είναι και χώρος κατοίκησης, εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας, αγορών κλπ. Είναι δηλαδή ένας *‘μεταβατικός προσωπικός πολυ-χώρος’* με πολλαπλές λειτουργίες, ή ένας *‘μη-τόπος’* (*‘non-lieu’*) σύμφωνα με τον όρο του Mark Augé (1992). Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός και η μορφολογία τέτοιου είδους νέων κελυφών τα οποία πρέπει να έχουν υψηλή σύνδεση με όλα τα τηλεπικοινωνιακά δίτυα και να μπορούν να υποδέχονται ταυτοχρόνως πολλαπλές λειτουργίες (κατοίκηση, εργασία, εκπαίδευση, ψυχαγωγία, κλπ.) τελεί υπό διερεύνηση (Σχ. 10, 11) και είναι σήμερα μια νέα σημαντική πρόκληση για τους αρχιτέκτονες.

Σχ.10: Αρχιτεκτονική απεικόνιση του εσωτερικού χώρου 'κτηρίου πολυμέσων' (Hypermultimedia building)
{πηγή φωτο: <http://www.arc1.uniroma1.it/saggio/diecielode/penezic/Rogina.htm> }

Σχ 11: Μοντέλο μετακινούμενης προκατασκευασμένης κατοικίας η οποία είναι αυτόνομη σε ενέργεια και συνδέσεις με τηλεπικοινωνιακά δίκτυα, και μπορεί να διαλύεται, να μεταφέρεται και να ξανα-συναρμολογείται σε άλλο τόπο.
{πηγή φωτο: <http://www.sauer-thompson.com/junkforcode/archives/001133.html> }

Για τους πολεοδόμους, οι νέες προκλήσεις του σχεδιασμού φαίνονται να είναι περισσότερες: Στις πόλεις υπάρχουν ακόμη μεγαλύτερες χωρικές επιπτώσεις από τις κοινωνίες της πληροφορίας, της υπερ-κινητικότητας, και της συμμετοχής από απόσταση σε δραστηριότητες:

Πρώτον, ενθαρρύνεται η ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων και κατοικίας στον περιαστικό χώρο, μακριά από τα κέντρα των πόλεων, έξω από πολεοδομικά σχεδιασμένες περιοχές, ενισχύοντας έτσι το φαινόμενο της *αστικής διάχυσης* (*urban sprawl*) ή της *‘διάσπαρτης πόλης’* (*‘dispersed city’*) (Foot 2003, Fillion et al. 1999), ακόμη και σε Μεσογειακές πόλεις με παράδοση στο μοντέλο της συμπαγούς πόλης (Munoz 2003).

Δεύτερον, η αστική διάχυση έχει σημαντικές επιπτώσεις στα κέντρα των πόλεων τα οποία αλλάζουν ως προς την οικονομική και κοινωνική τους ταυτότητα. Παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες, όπως το εμπόριο και οι υπηρεσίες που πάντα ήταν αποκλειστικά χωροθετημένες στα κέντρα των πόλεων, σήμερα χωροθετούνται και στον περιαστικό χώρο και μάλιστα διάσπαρτα. Οι κενοί χώροι που δημιουργούνται στα κέντρα των πόλεων από τη μερική μετεγκατάσταση αυτών των οικονομικών δραστηριοτήτων, συνήθως καταλαμβάνονται από δραστηριότητες πολιτισμού και αναψυχής. Έτσι λοιπόν, το κέντρο της πόλης του 21^{ου} αιώνα τείνει να αποκτά ολοένα και περισσότερο συμβολική ταυτότητα, και να μετατρέπεται σε τόπο πολιτιστικού, ψυχαγωγικού και τουριστικού προσανατολισμού. Επίσης, τα μεσαία και υψηλότερα οικονομικά στρώματα που παραδοσιακά κατοικούσαν σε κεντρικές αστικές περιοχές, τείνουν να επιλέγουν ως τόπο κατοικίας τον περιαστικό χώρο σε μεμονωμένα κτίρια κατοικίας ή σε διάσπαρτα συγκροτήματα κατοικιών, κυρίως λόγω της καλύτερης ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος. Έτσι, τα κέντρα των πόλεων και οι κεντρικές αστικές περιοχές (*inner city zone*) εμφανίζουν δημογραφική μείωση, σταδιακά χάνουν την κοινωνική τους ταυτότητα και τείνουν να μετατρέπονται σε τόπους κατοικίας μονομελών νοικοκυριών, μονογονεϊκών οικογενειών, νοικοκυριών χαμηλών εισοδημάτων και οικονομικών μεταναστών.

Τρίτον, ο αστικός σχεδιασμός ενσωματώνει ολοένα και περισσότερο στη σχεδιαστική διαδικασία τις ψηφιακές τεχνολογίες παράγοντας ριζοσπαστικά νέες μορφές αστικού χώρου (βλ. Σχ.12) ελπίζοντας ότι αυτές μπορούν να ανταποκρίνονται καλύτερα στα νέα δεδομένα των κοινωνιών της πληροφορίας, της υπερκινητικότητας και της συμμετοχής από απόσταση.

Σχ 12: Εικόνες της μελλοντικής ψηφιακής πόλης.

[πηγή φωτό: <http://www.newsin3d.com/store/index.php?act=viewProd&productId=323>]

Σχ. 13 Η νέα είσοδος στο Εμιράτο Ras Al Khaimah μέσα στην έρημο (υπό κατασκευή), σχεδιασμένη από το πολυεθνικό αρχιτεκτονικό γραφείο Snøhetta.

[πηγή φωτό http://www.techeblog.com/elephant/photo.phtml?post_key=150373&photo_key=18332]]

Μια από τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας - και των συνοδευτικών φαινομένων όπως οι παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις – είναι και η εντατικοποίηση των μεταναστεύσεων των πληθυσμών προς τις οικονομικά εύρωστες περιοχές του κόσμου (King 1993 and 1995). Αυτό σταδιακά συμβάλλει στη δημιουργία ετερογενών, πολυ-εθνικών πόλεων, περιοχών και κοινωνιών οι οποίες, σε αντίθεση με το πρόσφατο παρελθόν τους, χαρακτηρίζονται πλέον από μια ποικιλία πολιτισμικών αναφορών, κωδίκων και επιλογών που ανακλώνται - και θα πρέπει να ανακλώνται - στο χώρο (Graham 1998a and 1998b). Η ετερογένεια των πολιτισμικών αναφορών λόγω πολύ-εθνικής κοινωνικής δομής συνδέεται και επιτείνεται από τις νέες αξίες των μεταμοντέρνων κοινωνιών στις αναπτυσσόμενες περιοχές:

- (α) την κοινωνική ελευθερία της *‘απόκλισης’* (*‘diversity’*) και της *‘εξατομίκευσης’* (*‘individualisation’*) των επιλογών του ατόμου (βλ. Featherstone 1989),
- (β) την κοινωνική αποδοχή του *‘κόσμου της διαφορετικότητας’* (*‘the world of otherness’*) (Dunne and Bonazzi 1995).

Ο καινοτόμος αστικός σχεδιασμός και οι ριζοσπαστικά νέες αστικές μορφολογίες (βλ. Σχ 13) φαίνεται να ανταποκρίνονται καλύτερα και στα νέα δεδομένα της πολύ-πολιτισμικότητας. Σε πολυ-εθνικές και πολυ-πολιτισμικές πόλεις, δημιουργούν νέα είδη χώρων που μπορούν να αποτελέσουν (α) *κοινή αφετηρία οικειοποίησης του χώρου* από όλες τις πολιτισμικά διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, (β) *νέα τοπίοσημα* απαλλαγμένα από την παλιά – εθνική - πολιτισμική κληρονομιά, και (γ) *παράγοντες δημιουργίας νέας ταυτότητας του τόπου* (βλ. Gospodini 2004).

4. ΒΙΩΣΙΜΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΣΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ: Η νέα αναγκαιότητα και οι νέοι ορίζοντες του Αστικού Σχεδιασμού.

Η σταδιακή καταστροφή και υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος από τις ανθρωπογενείς δράσεις, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, και οι παγκόσμιες κλιματικές αλλαγές, έχουν ενισχύσει την περιβαλλοντική ευαισθησία και την ηθική των κοινωνιών. Στον αστικό σχεδιασμό και την πολεοδομία, η προσέγγιση του *‘βιώσιμου σχεδιασμού και ανάπτυξης’* (*‘sustainable urban planning, design and development’*) καθιερώθηκε ως μια από τις κυρίαρχες σχολές σκέψης ήδη από τη δεκαετία του '90 (βλ. Graham, and Hunter 1994, Moughtin 1996, Golany and Ojima 1996, Wheeler 1998, Randall and Fordham 2003, Rohinton, 2005, Givoni, 2006, Thwaites et al. 2007, Chan Yenna 2007)

Την τελευταία δεκαετία, η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών στους τομείς (α) των υλικών κατασκευής των κτηρίων, (β) των τεχνικών κατασκευής των κτηρίων, και (γ)

της εκμετάλλευσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, παρέχουν νέες δυνατότητες στο βιώσιμο σχεδιασμό των πόλεων. Με μία έννοια, οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις σ' αυτούς τους τομείς αποτελούν αντίβαρο για άλλες αρνητικές συνέπειες των νέων τεχνολογιών. Δηλαδή, οι νέες τεχνολογίες ενισχύουν την αστική διάχυση και κατά συνέπεια, λειτουργούν ενάντια στη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων. Όμως ταυτόχρονα, με τις νέες κατασκευαστικές τεχνικές και υλικά μπορούν να μετριαστούν οι αρνητικές συνέπειες και να κάνουμε σήμερα πραγματικότητα την 'πράσινη αρχιτεκτονική', τον 'πράσινο αστικό σχεδιασμό' και την 'πράσινη ανάπτυξη' των πόλεων (σχ 14, 15).

Σχ. 14. Εικόνα της μακέτας της 'πράσινης πόλης' Dongtan στην Κίνα. Σχεδιασμός από την εταιρεία Agur (υπό κατασκευή).

[Πηγή φωτο: http://www.worldarchitecturenews.com/index.php?fuseaction=wanappln.projectview&upload_id=2137]

Σχ. 15.: Οσάκα, Ιαπωνία. Το Namba Park και 'υπόγειο' εμπορικό κέντρο (2003). Σχεδιασμένο από τον Jon Jerde.

[Πηγή φωτο: <http://www.esempoi.com/senibina-lanskap/shopping-mall-di-jepun>]

Ο 'πράσινος σχεδιασμός του χώρου' 'στοχεύει στη μεγιστοποίηση της ενεργειακής αυτάρκειας των κτηρίων από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ - όπως η ενέργεια του ήλιου, των ανέμων, των γεωθερμικών φαινομένων), και ταυτόχρονα, στη μείωση των αρνητικών επιδράσεων του δομημένου περιβάλλοντος πάνω στο φυσικό περιβάλλον, τον άνθρωπο και την υγεία του. Τα βασικά στοιχεία των πράσινων κτηρίων και πόλεων (βλ. Van der Ryn and Cowan 1995, Raymond & Lorch 2003, Mendler et al. 2006, Santamouris 2006, Kwok and Grondzik, 2007, Williams 2007) είναι τα εξής:

- οικολογική προσαρμογή των αρχιτεκτονικών μορφών στο ανάγλυφο του εδάφους και του τοπίου,
- σχεδιασμός των κτηρίων και των δικτύων και εγκαταστάσεων των πόλεων ώστε να έχουμε τη μεγαλύτερη ενεργειακή επάρκεια με καθαρές και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας..
- προσανατολισμός και σχεδιασμός των κτηρίων και του αστικού ιστού έτσι ώστε να επιτυγχάνεται καλύτερος ηλιασμός το χειμώνα και ο καλύτερος αερισμός και δροσισμός τους το καλοκαίρι.
- μεγιστοποίηση της επιφάνειας πρασίνου στα κτήρια και την πόλη,
- ενοποίηση των χώρων πρασίνου μέσα στην πόλη και δημιουργία δικτύων πρασίνου,
- φύτευση των νότιων τοίχων και της οροφής σε παλιά και νέα κτήρια,
- τοποθέτηση φωτοβολταϊκών εγκαταστάσεων στις οροφές παλιών και νέων κτηρίων,
- ειδικά προσαρμοζόμενα και μετακινούμενα σκίαστρα των κτηρίων για ηλιοπροστασία,
- νέα πολύ αποδοτικά υλικά θερμομόνωσης των τοίχων,
- νέα υλικά και ειδική κατασκευή υάλινων επιφανειών που μπορούν να λειτουργούν ως ηλιακοί συλλέκτες και να αποθηκεύουν ηλιακή ενέργεια για θέρμανση και ζεστό νερό και να παρέχουν ακόμη και ηχοπροστασία.
- βιολογικός καθαρισμός και ανακύκλωση του νερού ούτως ώστε να χρησιμοποιείται για καθαριότητα των χώρων και πότισμα του πρασίνου.

- Ανακύκλωση των παλιών οικοδομικών υλικών και Χρήση οικολογικών, μη τοξικών, κονιαμάτων και υλικών που παράγονται στην περιοχή.

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ. Προκλήσεις και Νέοι Ορίζοντες.

Ο Αστικός Σχεδιασμός καλείται σήμερα

- (α) να επιχειρήσει στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των πόλεων και να λειτουργήσει ως *‘εργαλείο’ ανάπτυξης των νέων μεταβιομηχανικών οικονομιών,*
- (β) να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις *των κοινωνιών της πληροφορίας, της υπερκινητικότητας και της πολυ-πολιτισμικότητας,* και
- (γ) να ανοίξει νέους ορίζοντες προς το βιώσιμο σχεδιασμό του χώρου και την πράσινη ανάπτυξη των πόλεων.

Το πρώτο μπορεί να επιχειρηθεί μέσω του σχεδιασμού *επικέντρων των νέων μεταβιομηχανικών οικονομιών* τα οποία μπορούν να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα των πόλεων σε όλες τις κατηγορίες και ομάδες πόλεων (Gosrodini 2002, 2006, 2009 και Γοσποδίνη 2006, 2008). Στην κατηγορία των μητροπόλεων, μπορούν να συμβάλουν στη διατήρηση και την ενίσχυση του μητροπολιτικού χαρακτήρα τους. Στην κατηγορία των μεγάλων πόλεων, μπορούν να συμβάλουν στην αναβάθμιση των πόλεων στις ιεραρχίες των παγκόσμιων αστικών δικτύων και στην καθιέρωσή τους ως νέους πόλους μεταβιομηχανικών οικονομιών. Στην ομάδα των μικρών πόλεων της περιφέρειας, μπορούν να αντιμετωπίσουν προβλήματα περιθωριοποίησης, οικονομικής ύφεσης και ανεργίας, αναδιαρθρώνοντας την τοπική οικονομία στην κατεύθυνση των νέων αστικών οικονομιών - και κυρίως στην κατεύθυνση του αστικού τουρισμού και των σχετικών προϊόντων και υπηρεσιών. Μάλιστα, ο καινοτόμος σχεδιασμός μπορεί να μετατρέψει την αστική μορφολογία σε τουριστικό αξιοθέατο (Gosrodini 2001)

Σχετικά με τις προκλήσεις των κοινωνιών της πληροφορίας, της υπερκινητικότητας και της πολυ-πολιτισμικότητας, ο αστικός σχεδιασμός οφείλει να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα της αστικής διάχυσης και της κοινωνικο-οικονομικής υποβάθμισης των κέντρων των πόλεων, ενώ ταυτόχρονα, οφείλει να προσφέρει ίσες δυνατότητες οικειοποίησης του αστικού χώρου από όλες τις πολιτισμικά διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Οι σχεδιαστικές καινοτομίες μπορούν να συμβάλουν σε όλα τα παραπάνω. Πρώτον, η ενσωμάτωση των ψηφιακών τεχνολογιών στις διαδικασίες σχεδιασμού μπορεί να παράγει ριζοσπαστικά νέες αστικές μορφολογίες που πιθανόν ανταποκρίνονται καλύτερα στα νέα δεδομένα των κοινωνιών της πληροφορίας, της

υπερκινητικότητας και της συμμετοχής από απόσταση. Δεύτερον, ο καινοτόμος ανασχεδιασμός του αστικού χώρου (αστική ανάπλαση ή αναδόμηση) μπορεί να αλλάξει ριζικά την εικόνα και την ποιότητα του χώρου στις κεντρικές αστικές περιοχές (inner city zone) καθιστώντας τις ανταγωνιστικές για την προσέλκυση νέων οικονομικών δραστηριοτήτων αλλά και κατοίκων – κυρίως της αυξανόμενης νέας ‘δημιουργικής’ μεσαίας τάξης (Florida 2002, 2004, 2005) η οποία στον περιορισμένο ελεύθερο χρόνο της φαίνεται να γοητεύεται από το μοντέλο της πόλης των ‘χωρικών απολαύσεων’ (Clark et al 2002) και το ρόλο του ‘flaneur’ (Bauman 1993, Tester 1994, Frisby 1994, Wilson 1995). Τρίτον, σε πολυ-εθνικές και πολυ-πολιτισμικές πόλεις, ο καινοτόμος σχεδιασμός και ανασχεδιασμός του αστικού χώρου και οι ριζοσπαστικά νέες αστικές μορφολογίες μπορούν να αποτελέσουν νέα τοπίο απαλλαγμένα από την παλιά εθνική πολιτισμική κληρονομιά, κοινή αφετηρία οικειοποίησης του χώρου από όλες τις πολιτισμικά διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, και στοιχεία της νέας ταυτότητας του τόπου (Gospodini 2004).

Γ. Τέλος, ο βιώσιμος αστικός σχεδιασμός με στόχο την πράσινη ανάπτυξη των πόλεων μπορεί να επιχειρηθεί σε 2 επίπεδα: Στο επίπεδο του ρυμοτομικού σχεδίου της πόλης μέσω περιβαλλοντικά κατάλληλου προσανατολισμού και σχεδιασμού του δικτύου των δρόμων και των υπαίθριων χώρων, αλλά και της μεγιστοποίησης της επιφάνειας πρασίνου. Στο επίπεδο του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού των κτηρίων, μέσω της οικολογικής προσαρμογής των αρχιτεκτονικών μορφών στο ανάγλυφο του εδάφους και του τοπίου και μέσω της ενσωμάτωσης των νέων τεχνολογιών στους τομείς των υλικών και των τεχνικών κατασκευής, και της εκμετάλλευσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Amin, A. and Thrift, N., (1995), *Globalization, Institutions, and Regional Development*, Oxford: Oxford University Press
- Augé, M., (1992) *Non-Lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris: Seuil.
- Bauman, Z. (1993), *Postmodern Ethics*, Oxford: Blackwell.
- Benevolo, L. (1997), *Η Πόλη στην Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, (μετάφραση Άννας Παπασταύρου από το πρωτότυπο στα Ιταλικά *La città nella storia d'Europa*).
- Beriatos E., Gospodini, A. (2004) “Glocalizing Urban Landscapes - Athens and the 2004 Olympics”, in *Cities* 21(3): 187-202.
- Boyle, M, and Rogerson, R.J. (2001), ‘Power, Discourses and City Trajectories’, in Paddison, R. (ed.), *Handbook of Urban Studies*, London: Sage Publications: 402-416.
- Brotchie, J., Barry, M., Blakely, E., Hall, P., and Newton, P. (eds.) (1995) *Cities in Competition: Productive and Sustainable Cities for the 21st Century*, Melbourne: Longman Australia.

- Carmona, M., (2003), *Public Places - Urban Spaces is a holistic guide to the many complex and interacting dimensions of urban design*, Architectural Press.
- Carmona, M., Tiesdell, S. (eds.) (2007), *Urban Design Reader: the dimensions of urban design*. London: Architectural Press
- Castells, M. (1991) *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process*, Oxford and Cambridge MA:Blackwell.
- Castells, M., (1993), European Cities, the Informational Society, and the global Economy, in *Journal of Economic and Social Geography*, lxxxiv, 4.
- Castells, M. (1998) *The Rise of the Network Society*, 3 vol., Malden MA: Blackwell.
- Castells, M., (2001), *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society*, Oxford: Oxford University Press.
- Castells, M., Fernandez-Ardevol, M., Linchuan Qui, J., Sey, A. 2006, *Mobile Communication and Society: A global perspective*, Cambridge Mass: The MIT Press.
- Chan Yenna (2007), *Sustainable environments*, Gloucester, MA : Rockport Publications.
- Clark, T. N. and Rempel, M. (eds) (1997) *Citizen politics in Post-industrial Societies*, Boulder, CO: WestView Press.
- Clark, T. N. and Hoffmann-Martinot, V. (eds.) (1998) *The New Political Culture*, Boulder CO: WestView Press.
- Clark T. N., Lloyd R., Wong, K. K., Jain, P. (2002), 'Amenities Drive Urban Growth', *Journal of Urban Affairs*: 24(5):493-515.
- Cox, K., (1993) 'The local and the global in the new urban politics: a critical review', *Environment and Planning C: Society and Space*, 11:433-448.
- Cox, K., (1995) 'Globalization, competition and the politics of local economic development', *Urban Studies*, 32: 213-224.
- Cuthbert, R. A., (2003), *Designing cities: critical readings in urban design*, Wiley-Blackwell.
- Duffy, H., (1995), *Competitive Cities: Succeeding in the global economy*, London: Spon.
- Dunne, M., Bonazzi, T., 1995, *Citizenship and Rights in Multicultural Societies*, Edinburgh: Edinburgh University Press,
- Featherstone, M., (1989), *Consumer Culture and Postmodernism*, London: Sage.
- Fillion, P., Bunting, T., Warriner, K. (1999), 'The Entrenchment of Urban Dispersion: Residential Preferences and location Patterns in the Dispersed city', *Urban Studies* 36(8): 1317-1347.
- Florida, R., (2002), *The Rise of the Creative Class*, Routledge.
- Florida, R., (2004), *Cities and the Creative Class*, Routledge.
- Florida, R., (2005), *The Flight of the Creative Class. The New Global Competition for Talent*, Collins.
- Foot, J. (2000), 'The urban periphery, myth and reality. Milan 1950-2000', *City* 4(1): 7-26.
- Frisby, D. (1994), 'The *flaneur* in social theory' in K. Tester (ed.), *The flaneur*, London: Routledge: 81-110.
- Givoni, B., (2006), *Climate considerations in building and urban design*, John Wiley and Sons.
- Golany, G., Ojima, T., (1996), *Geo-space urban design*, John Wiley and Sons.
- Γοσποδίνη, Α. (2000), 'Ο ανταγωνισμός των Ευρωπαϊκών πόλεων και οι νέες 'χρήσεις' του Αστικού Σχεδιασμού: Μια πρόκληση για τις ελληνικές πόλεις', στο Ψυχάρης, Ι., Γοσποδίνη, Α.Α., Χριστοπούλου, Ο. (επιμ.) *17 κείμενα για το σχεδιασμό, τις πόλεις και την ανάπτυξη*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας: 195-219

- Gospodini, A. (2001), 'Urban Design, Urban Space Morphology, Urban Tourism; An emerging new paradigm concerning their relationship', *European Planning Studies*, 9(7): 925-935,
- Gospodini, A. (2002), 'European cities in competition and the new uses of urban design', in *Journal of Urban Design*, 7(1): 59-74.
- Gospodini, A. (2004), "Urban Space Morphology and Place Identity in European Cities; Built Heritage and Innovative Design", *Journal of Urban Design* 9(2): 225-248.
- Gospodini, A. (2006), 'Portraying, Classifying and Understanding the emerging landscapes in the Postmodern city', *Cities* 23(5): 311-331
- Γοσποδίνη, Α., (2006), 'Περιγράφοντας, Ταξινομώντας και Ερμηνεύοντας τα Νέα Τοπία της Μεταβιομηχανικής Πόλης', στο Γοσποδίνη και Μπεριάτος (επιμ.), *ΤΑ ΝΕΑ ΑΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ και η ελληνική πόλη*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική: 27-50.
- Γοσποδίνη Α και Μπεριάτος Η. (2006) 'Τα αναδυόμενα 'διεθνο-τοπικο-ποημένα' αστικά τοπία: Η περίπτωση της Αθήνας 2004', στο Γοσποδίνη και Μπεριάτος (επιμ.), *ΤΑ ΝΕΑ ΑΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ και η ελληνική πόλη*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική: 168-180 .
- Γοσποδίνη, Α. (2008), 'Μεταβιομηχανικές Οικονομίες και Χωρικοί Μετασχηματισμοί των πόλεων: Αναλύοντας τη μετα-Ολυμπιακή Αθήνα', στο Α. Γοσποδίνη (επιμ.), *Διάλογοι για το Σχεδιασμό του Χώρου και την Ανάπτυξη*, Αθήνα Εκδόσεις Κριτική, σσ. 35-102
- Gospodini, A., (2009), 'Post-industrial trajectories of Mediterranean European cities. The case of post-Olympics Athens', an invited paper to the special issue *Trajectories of the New Economy*: guest-edited by Th. A. Hutton, in *Urban Studies* 46(5&6): 1157-1186.
- Graham, B. (1998a) (ed), *Modern Europe- Place, Culture, Identity*, London: Arnold.
- Graham, B. (1998b) The past in Europe's present: diversity, identity and the construction of place', in Graham, B. (ed) *Modern Europe. Place, Culture, Identity*, London: Arnold: 19-49.
- Graham, H. and Hunter, C. (1994) *Sustainable Cities*, London: Regional Studies Association.
- Graham S. and Marvin, S. (1996) *Telecommunications and the City: Electronic Spaces, Urban Places*, London: Routledge .
- Graham, S., and Marvin, S., (2001), *Splintering Urbanism*, London: Routledge.
- Harvey, D. (1989) 'From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism', *Geografiska Annaler*, 71B(1), pp.3-17.
- Hutton, Th.A. 2004, 'The new Economy of the Inner City', *Cities*, 21(2): 89-108.
- Jensen-Butler, C. 1997, 'Competition between cities, urban performance and the role of urban policy: a theoretical framework', in: C. Jensen-Butler, A. Shachar & J. van Weesep (Eds) *European Cities in Competition*. Aldershot, Ashgate.
- King, R. (ed.) (1993) *Mass migration in Europe: the legacy and the future*, London: Belhaven.
- King, R. (1995) Migrations, globalization and place, in Massey, D and Jess, P. (eds.) *A Place in the world? Place, cultures and globalisation*. Oxford: Open University/Oxford University Press: 6-44.
- Kwok, Alison, G. and Grondzik, Walter T. (2007), *The green studio handbook : environmental strategies for schematic design*, Oxford ; Burlington, MA : Architectural Press.
- Lang, J. T., (2005), *Urban design: a typology of procedures and products*, Elsevier Publications.
- Loukaitou-Sideris, A., Banerjee, T. (1998), *Urban design downtown: poetics and politics of form*, University of California Press.
- McNeil, D. And While, A. (2001), 'The New Urban Economies', in Paddison, R. (ed.), *Handbook of Urban Studies*, London: Sage Publications: 296-308.

- Mendler, S., Odell, W., Lazarus, M.A., (2006), *The HOK guidebook to sustainable design*, Hoboken, N.J : Wiley Publications. Mitchell, W. (1995) *City of Bits: Space, Place, and the infobahn*, Cambridge MA: MIT Press.
- Mommaas, H., (2004), 'Cultural Clusters and the Post-industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy', *Urban Studies* 41(3): 507-532.
- Morris, A. E. J., (1994), *History of Urban Form. Before the Industrial Revolutions*, Longman Scientific Technical (3rd edition, first published in 1972).
- Moughtin, C., (1996), *Urban design: green dimensions*, Architectural Press.
- Mumford, L. (1984), *The City in History*, Harmondsworth, UK: Penguin Books Ltd, (7th edition, first published in 1961).
- Munoz, F., (2003), 'Lock living: Urban sprawl in Mediterranean cities', *Cities* 20(6): 381-385.
- Plaza, B. (1999), "The Guggenheim-Bilbao Museum Effect: A Reply to Maria V. Gomez' Reflective images: The case of Urban Regeneration in Glasgow and Bilbao", *International Journal of Urban and Regional Research* 23: 589-593.
- Plaza, B. (2000a), 'Guggenheim Museum's Effectiveness to Attract Tourism', *Annals of Tourism Research* 27(4): 1055-1058.
- Plaza, B. (2000b), 'Evaluating the influence of a large cultural artifact in the attraction of tourism: The Guggenheim Museum Bilbao case', *Urban Affairs Review* 36(2): 264-274.
- Plaza, B. (2006), 'The Return on Investment of the Guggenheim Museum Bilbao', *International Journal of Urban and Regional Research*: 30(2): 452 – 467.
- Randall Th., Fordham, M., (2003), *Sustainable urban design: an environmental approach*, Taylor & Francis.
- Parfect, M., Power, G., (1997), *Planning for urban quality: urban design in towns and cities*, Routledge.
- Raymond J. Cole & Richard Lorch (2003) (eds), *Buildings, culture and environment : informing local and global practices*, Oxford, UK ; Malden, MA : Blackwell Publications.
- Rheingold, H. (1994) *The Virtual Community*, London: Secker and Warburg.
- Rohinton, M. E., (2005), *An urban approach to climate-sensitive design: strategies for the tropics*, Taylor & Francis.
- Rykwert, J. (1976), *The Idea of a Town*, London: Faber and Faber.
- Santamouris. M. (2006), *Environmental design of urban buildings: an integrated approach*, Earthscan.
- Shaw, D.V. (2001) 'The Post-Industrial City', in Paddison, R. (ed.) *Handbook of Urban Studies*, London: Sage Publications, pp.284-296.
- Short, J. R. and Kim, Y., (1999) *Globalization and the city*, Essex: Longman.
- Tester, K. (ed.) (1994), *The flaneur*, London: Routledge.
- Thwaites, K., Porta, S., Romice, O. (2007), *Urban sustainability through environmental design: approaches to time-people-place responsive urban spaces*, Routledge.
- Van der Ryn, S. and Cowan, S. (1995) *Ecological Design*, Washington D.C.: Island Press.
- Wheeler, S. (1998) Planning Sustainable and Livable Cities, in LeGates, R.T. and Stout, F. (2000) (eds), *The City reader*, London: Routledge:434-445
- Williams, D. E. (2007), *Sustainable design: ecology, architecture, and planning*, Hoboken : Wiley Publications.
- Wilson, E. (1995), 'The invisible flaneur', in S. Watson and K. Gibson (eds.), *Postmodern cities and spaces*, Oxford: Blackwell: 59-79.